ӘДӘБИЈЈАТ ВӘ ИНЧӘСӘНӘТ

12 јанвар
1990-чы ил.
№ 2 (2397)

РЕДАКСИЈАЈА МӘКТУБ

Ф. Б. КӨЧӘРЛИ АРХИВИНИН ИЗИ ИЛӘ

Һөрмәтли зијалыларымыздан бири олан Рүстәм Бабахановун «Ф. Б. Көчәрлинин архиви һарададыр?» («Әдәбијјат вә инчәсәнәт» гәзети, 6 октјабр 1989) мәгаләсини һәјәчанла охудум. Бу, әлбәттә, тәсадүфи дејилдир. Ф. Б. Көчәрли ирсинин тәдгигатчыларындан бири кими, мәни дә бу аловлу, исте'дадлы вә вәтәнпәрвәр алимин — педагогун зәнкин ирси белә бир гәнаәтә кәтирмишдир ки, Азәрбајчан мәдәнијјәтинин вә әдәбијјатынын бүтөв бир дөврүнү ондан, јарадычылығындан кәнарда тәсәввүр етмәк чәтиндир. Ф. Б. Көчәрлинин чохсаһәли јарадычылығы, исте'дады, әдаләтли, доғру елми гәнаәтләри ону күчлү нүфуз саһиби кими шөһрәтләндирмишдир. Одур ки, Ф. Б. Көчәрлинин өз мүасирләри арасында бөјүк һөрмәти олмушдур. Һамы она тез-тез мүрачиәт едир, ондан көмәк истәјир вә мәсләһәтләр алыр. Тәсадүфи дејил ки, она мүрачиәт едәнләрин исә һеч бирини чавабсыз гојмајан Ф. Б. Көчәрлинин нәчиб әхлаги сифәтләри нүмунә олмуш, о, ел агсаггалы, ағыллы, тәдбирли мәсләһәтчи, истигамәтверичи кими шөһрәт газанмышдыр. Ф. Б. Көчәрлинин бир әдәбијјатшүнас, тәнгидчи вә педагог нүфузуну А. Сәһһәт она һәср етдији бир ше'риндә чох көзәл үмумиләшдирмишдир. А. Сәһһәт һәмин ше'риндә дејир ки, «Сабир илә белә мәктубу чох алдыг сәндән. Һәр нә јаздыгса, она бани сән олдун, гардаш. Сәнин мәктубларын бизим көзүмүзү ачды, гәфләт јухусундан ојатды. О пәришан јухудан сән бизи бидар етдин. Доғру, дүз јолда чалышмағлыға вадар етдин».

Бәс белә исә Ф. Б. Көчәрлинин ирсинин өјрәнилмәси, тәдгиги вә нәшри вәзијјәти нечәдир? Онун һаггында бәһс едилән архивинин изинә дүшүб ахтарышлар апармаг лазымдырмы? кими суаллар инди — јенидәнгурма вә ашкарлыг дөврүндә, һаглы олараг, һамымызы дүшүндүрүр.

Е'тираф олунмалыдыр ки, сон илләр бу саһәдә хејли иш көрүлмүшдүр. Ф. Б. Көчәрлинин «Сечилмиш әсәрләри» (1963) китабы, 1978 вә 1981-чи илләрдә исә ики чилдли «Азәрбајчан әдәбијјаты» адлы санбаллы тәдгигаты нәшр олунмуш, мәшһур «Балалара һәдијјә» китабы бир нечә дәфә чапдан бурахылмышдыр. Сон заманлар Ф. Б. Көчәрли һаггында намизәдлик вә докторлуг диссертасијаларынын јазылыб мүдафиә олундуғуну, һаггында монографијалар чап едилдијини, орта вә али мәктәб програмында Ф. Б. Көчәрли јарадычылығына хүсуси јер верилдијини дә дејиләнләрә әлавә етсәк, бу саһәдә көрүлән ишләрин әһатә даирәси, она бөјүк мараг барәдә там тәсәввүр әлдә едәрик. Лакин Ф. Б. Көчәрли јарадычылығы о гәдәр зәнкин вә әһатәлидир ки, мән дејәрдим ки, о һәлә өз тәдгигатчысыны көзләјир.

Бизә белә кәлир ки, бу ишдә академијамызын әлагәдар институтлары башланылан нәчиб вә хејирхаһ ишләрини давам етдирмишдир. Бунлардан бә'зиләри үзәриндә бурада ајрыча данышмағы фајдалы һесаб едирәм. **Биринчиси**. Академијанын Әлјазмалары Институтунда Ф. Б. Көчәрлијә аид **архив сәнәдләри** сахланылыр. Бу архив материаллары ичәрисиндә еләләри вардыр ки, јалныз Ф. Б. Көчәрли јарадычылығыны өјрәнмәк бахымындан дејил, XIX вә XX әср зијалыларымызын һәјат вә јарадычылыгларынын тәдгиги бахымындан да әһәмијјәтлидир. Мән бу чәһәтдән Әлјазмалары Институтунда Көчәрлинин сабиг тәләбәси, көркәмли маариф хадими Фәрһад Ағазадәнин макинада јазылмыш «Ф. Б. Көчәрлинин биографијасы» адлы гијмәтли әсәрини ајрыча гејд етмәк истәјирәм. Бурада Ф. Б. Көчәрли илә бәрабәр, Азәрбајчан маарифи үчүн чох иш көрмүш А. О. Чернјајевски, Н. Нәриманов, Һашым бәј Вәзиров һаггында да мараглы мүлаһизәләр вардыр. Јахуд башга бир сәнәддә Ф. Б. Көчәрли һаггында јазылачаг бир мәгаләнин једди маддәдән ибарәт планы сахланылыр. Бу планда: Көчәрли халгчы кими, Көчәрлинин хејријјә чәмијјәтиндә вә әлифба саһәсиндәки хидмәтләри, онун маариф чәбһәсиндәки фәалијјәти, һабелә Көчәрлинин руһаниләрә мүнасибәти вә бир методист-мүәллим кими сәчијјәләнмәси нәзәрдә тутулур. Мәгалә јазачаг мүәллиф, әдәбијјатшүнас Көчәрлинин хидмәтләрини әһатә етмәјә дә јазачағы мәгаләнин планында хүсуси маддә ајырмышдыр.

Әлјазмалары Институтунун архивиндә Ф. Б. Көчәрлинин арвады Бадисәба ханыма вә башга гоһумларынын мәктублары, онун һәјат вә фәалијјәтини әјанилэшдирән мараглы фото-шәкилләр вә саир материаллар да сахланылыр. Јенидәнгурма вә демократијанын вердији имканлар әсасында инди бу материаллары чап едиб охучуја чатдырмаг фајдалыдыр.

Һаггында бәһс едәчәјимиз даһа бир мәсәлә Ф. Б. Көчәрлинин дөврү мәтбуатда чап едилмиш чохлу вә гијмәтли мәгаләләри илә бағлыдыр. Мә'лумдур ки, онун «Сечилмиш әсәрләри»ндә мәгаләләринин чох аз һиссәси топланылыб чап олунмушдур. Анчаг онун Азәрбајчан вә рус мәтбуатында чап едилмиш, һәлә дә ишыг үзү көрмәјән чохлу мәгаләләри вардыр. Бу мәгаләләр саралмыш көһнә гәзет сәһифәләриндән топланыб чап едилмәлидир.

Ф. Б. Көчәрли архивинин ахтарышлары илә әлагәдар даһа бир арзумузу да билдирмәк истәјирәм. Ф. Б. Көчәрлинин һәјат вә фәалијјәтиндән мә'лумдур ки, о, Гори мүәллимләр семинаријасынын тәдрис аваданлығыны, татар (Азәрбајчан) шө'бәсинин зәнкин китабханасыны 1918-чи илдә чох бөјүк чәтинликлә Азәрбајчана кәтирмиш, Газахда семинарија фәалијјәтә башламышдыр. Бу тәдрис аваданлығындан, хүсусилә китабханадан семинарија сонракы фәалијјәтиндә дә кениш истифадә етмишдир. Тәәссүф ки, Газах мүәллимләр семинаријасы (сонралар педагожи техникум адландырылмышдыр) бағланылдыгдан сонра Гори мүәллимләр семинаријасындан кәтирилән тәдрис вәсаитләри, китабхана да дағылмышдыр. Бизим алдығымыз мә'лумата көрә Ф. Б. Көчәрлинин шәхси китабларынын бә'зиләринә инди Газах шәһәр китабханасында раст кәлмәк мүмкүндүр. Гој буна Газах зијалылары чаваб версин. Ахы, бу, мәдәнијјәт әламәтидир. Бунлар Ф. Б. Көчәрли ирсини өјрәнмәк үчүн аз әһәмијјәт кәсб етмир.

Ф. Б. Көчәрли мүасирләринә, тәләбәләринә һәмишә мәктуб васитәсилә мүрачиәт едәр, онларла даима јазышарды. Тәәссүф ки, бу мәктубларын чоху итиб-батмышдыр. Чох сәлигәли вә дәгиг адам олан Ф. Б. Көчәрли онларын сијаһысыны вә кимә көндәрилдијини гејд етмишдир. Бу сијаһы Көчәрлинин Әлјазмалары Институтундакы архивиндә сахланылыр. Бу мәктубларын бир гисми, мәсәлән, А. Шаиг вә Рәчәб Әфәндијә јаздығы мәктубларындан бә'зиләри мәтбуатда чап олунмушдур. Бу ишдә академикләримиз К. Талыбзадә вә Б. Нәбијевин ахтарышлары тәгдирәлајигдир. Биз һеч шүбһә етмирик ки, Көчәрлинин һәлә евләрин күнч-бучағында јаддан чыхыб галмыш мәктублары вардыр. Јадда сахламаг лазымдыр ки, бу мәктублар чох гијмәтли тәдгигат материалларыдыр. Ахтарыб онлары да үзә чыхармаг лазымдыр. Јахшы олар ки, Ф. Б. Көчәрлинин чап едилмиш вә едилмәмиш, ајры-ајры китабларда нүмунәләри верилмиш (мәсәлән, А. Шаигин әсәрләринин 5-чи чилдиндә вә академик Б. Нәбијевин «Фиридун бәј Көчәрли» монографијасында олдуғу кими), мәктублары бир јерә топланылсын вә ајрыча китаб һалында чап олунсун.

Ф. Б. Көчәрлинин архивинин изи илә ахтарышлар заманы онун чап олунмуш вә олунмамыш әсәрләрини дә диггәтлә топлајыб нәшр етмәк бизим вәтәндашлыг борчумуз олмалыдыр.

Чамал ӘҺМӘДОВ